धनदायिन् त्रि॰ धनं ददाति दा–णिनि ६त॰। १धनदातरि २वङ्को पु॰ मन्दरत्ना॰ "धनमिच्छेत् कुतायनात्" इत्युक्तेस्तस्य तथात्वम्।

धनदेश्वर पु॰ काशीस्थे कुबेरस्थापिते शिवलिङ्गभेदे।

धनन्दा स्त्री धनं ददते दद–बा॰ खच् मुम्। बुद्धशक्तिभेदे त्रिका॰।

धनपति पु॰ ६त॰। १कुबेरे "सन्देशं मे हर धनपतिक्रोधविश्लेषितस्य" "नत्वा देवं धनपतिसखं यत्र साक्षाद्वसन्तम्" मेघ॰। २धनस्वामिनि देहस्थे वायुभेदे च तस्य धनपतित्वकथा "शृणु चान्यां वसुपतेरुत्पत्तिं पापनाशिनीम्। यथा वायुः शरीरस्थो धनदः संबभूव ह। आत्मं शरीरं यत्तस्मिन् वायुरन्तःस्थितोऽभवत्। प्रयोजनात् मूर्त्तिमत्त्वमादिशन् क्षेत्रदेवताः। तत्रामूर्त्तस्य वायोस्तु उत्पत्तिः कीर्त्त्यते मया। तां शृणुष्व महाभाग! कथ्यमाना मयाऽनघ!। ब्रह्मणः सृजतः सृष्टिं सुखाद्वायुर्विनिर्ययौ। प्रचण्डशर्करावर्षी तं ब्रह्मा प्रत्यषेधयत्। मूर्त्तो भवस्व शान्तश्च तत्रोक्तो मूर्त्तिमान् भवन्। सर्वेषाञ्चैव देवानां वह्नित्वं फलमेव च। तत् सर्वं वाहि मेनोक्तं तस्माद्धनपतिर्भव। तस्य ब्रह्मा ददौ तुष्टस्त्रिधिमेकादशीं प्रभुः। तस्यामनग्निपक्वाशी यो भवेन्नियतः शुचिः। तस्मै तु धनदो देवस्तुष्टः सर्वं प्रयच्छति। एषा धनपतेर्मूर्त्तिः सर्वकिल्बिषनाशिनी" वराह पु॰। (स्वामिनि) २धनाध्यक्षे त्रि॰।

धनपाल त्रि॰ धनं पालयति पालि–अण्। १धनरक्षके २कुबेरे पु॰।

धनपिशाची स्त्री धने पिशाचीव। अतिशयधनतृष्णायां स्वार्थे क। धनपिशाचिकाऽप्यत्र हारा॰।

धनप्रयोग पु॰ धनस्य बुद्ध्यर्थं प्रयोगः। ऋणरूपेण अधमर्णाय धनस्य दानरूपे प्रयोगे। तन्नक्षत्रादि मुहूर्त्तचिन्तामणौ पीयूषधारायाञ्चोक्तं यथा

"स्वात्यादित्यमृदुक्षिप्रदैवगुरुभे कर्णत्वयाश्वे चरे लग्ने धर्मसुताष्टशुद्धिसहिते द्रव्यप्रयोगः शुभः। नारे शास्त्रमृणं तु संक्रमदिने ऽष्टौ करेऽर्केऽङ्गि यत् तद्दंशेषु भवेदृणं न च बुधे देयं कदाचिद्धनम्"। "स्वात्यादित्येति। स्वातीपुनर्वसुचित्रानुराधामृगरेवतीविशाखाश्विमृद्यश्रवणधनिष्ठाशततारकाश्विनीत्येकादशसु नक्षत्रेषु द्रव्यप्रयोगः शुभः द्रव्यं परस्मै ऋणत्वेन देयं यदाह भीमपराक्रमः "मृदुपुष्याश्विनी चैव विशाखाश्रवणत्रयम्। पुनर्वसौ च शंसन्ति धनादिनिधिवर्त्तनम्। वर्त्तनमृणादिरूपेण दानं मिथुनकन्यादिशास्त्रानिषेधे प्राप्ते ऋणदाने एव न निषेध इति विशेषः। हृतनष्टादौ तु निषिद्धैव। अथ लग्ने धरे मेषकर्कतुलामकराणामन्यतमे धर्मो नवमं सुतः पञ्चमम् अष्टगश्चेन लग्नेनाष्टमस्थानमुच्यते तेषां शुद्धिः नवमपञ्चमस्थानयोः शुभग्रहसत्त्वं पापग्रहराहित्यञ्च अष्टमे तूभयराहित्यमित्यर्थः। एवं रूपया शुद्धा सहिते लग्ने ऋणं देयम्। उक्तञ्च रत्नमालायां "शुद्धेषु धर्मात्मजनैधनेषु चरे विलग्ने द्रविणप्रयोगः" इति। अथाऽऽरे मङ्गलवार ऋणं न शास्त्रं बहुक्तं ज्योतिःप्रकाशे "ऋणं भौमे न गृह्णीयान्न देयं बुधवासरे। ऋणच्छेदं कुजे कुर्यात् सञ्चयं सोमनन्दने"। अथ तुर्विशेषे संक्रमः संक्रान्तिः तद्दिवसे, ऽष्टौ ऽष्टद्वियोगे करेऽर्केऽङ्गि लग्नलग्नसहिते रविवारे हस्तार्के इति यावत्तत्रापि ऋणं न शास्त्रमिति प्रत्येकं सम्बन्धः। ननु कुतो न शास्त्रमित्यत आह यदिति यतश्चाष्टौ दोषनष्टं तद्दंशेषु ऋणग्रहीतृकुलेषु भवेत् तदृणं तत्पुत्रपौत्रादिभिरपि परिहर्त्तुमशक्यमित्यर्थः अर्थादेषु भौमसंक्रान्त्यादिदिनेषु ऋणमवश्यं परिहर्त्तव्यमिति ब्रह्मशौर्यः। "हस्तेऽर्कवारे संक्रान्तौ यदृणं स्यात् कुलेषु तत्। ऽष्टद्वियोगे तथा श्रेयस्ऋणच्छेदं तु कारयेदिति" ज्योतिःप्रकाशकारोक्तेश्च। अथ बुधे बुधवारे कदाचिदप्यृणं न देयम्। "न देयं बुधवासरे" इत्यधुनैवोक्तत्वात्। पी॰धा॰ तत्र निषिद्धनक्षत्रादि तत्रैवोक्तं यथा

"तीक्ष्णमिश्रध्रुवोपैर्यद्द्रव्यं दत्तं निवेशितम्। प्रयुक्तञ्च विनष्टञ्च विष्ट्यां पाते न याचते" स्मृ॰ चि॰ "तीक्ष्णेति तीक्ष्णमिश्रध्रुवोपसंज्ञकैर्नक्षत्रैर्यद्द्रव्यं सुवर्णादि दत्तं कलान्तरं विनैव दत्तं न तु स्वत्वपरित्यागेन, तद्दत्तमित्युच्यते निवेशितं स्वेष्टसमीपे प्रत्ययार्थं स्थापितं प्रयुक्तं कलान्तररीतिपुरःसरोत्तमर्णाधमर्णव्यवहारेण कस्मै चिद्दत्तं, विनष्टं चौरादिना हृतं स्वयमेव वा क्वचित्त्यक्तं तद्द्रव्यं निश्चयेन कदाचिदपि नाप्यते तथा विष्ट्यां भद्रायां पाते व्यतीपाते महापाते वा हृतं द्रव्यं न प्राप्यते चकाराद्ऋणेऽपि न देयमिति व्याख्येयं वसिष्ठवाक्यस्वरसात् उक्तञ्च वसिष्ठेन "ध्रुवोपसाधारणटारुणर्क्षे निक्षिप्तमर्थं त्वथ वा प्रनष्टम्। चौरैर्हृतं दत्तमुपप्लवे वा विष्ट्यान्तु पाते न च लभ्यते तत्"। उपप्लवे ग्रहणे। यन्तु केचिदुक्तवन्तः "निश्चयेन चौरहृतस्य द्रव्यस्य